

**TRABAJO DE FINAL DE GRADO EN TRADUCCIÓN E
INTERPRETACIÓN**

TREBALL DE FI DE GRAU EN TRADUCCIÓ I INTERPRETACIÓ

Departament de Traducció i Comunicació

TÍTULO / TÍTOL

**Les convencions formals dels subtítols per a persones
sordes i amb discapacitat auditiva al valencià:
el cas d'À Punt**

Autora: Rosana Miralles Garcia

Tutor: Frederic Chaume Varela

Fecha de lectura/ Data de lectura: setembre de 2019

Resumen/ Resum:

Aquest treball és un estudi de cas, descriptiu i exploratori, sobre les convencions formals de la subtitulació intralingüística per a persones sordes i amb discapacitat auditiva (SPS) de la cadena de televisió À Punt. L'objectiu és analitzar els subtítols i extraure patrons recurrents per a determinar quina norma o pautes de les que s'empren per a la subtitulació s'han utilitzat per a la seua elaboració. El corpus en què es fonamenta l'anàlisi són dos capítols de diferents temporades del programa *Cuineres i cuiners*, que sumen un total de 1.870 subtítols.

El present treball no pretén avaluar la qualitat de la SPS d'À Punt ni proposar pautes per a aquesta modalitat de traducció audiovisual, sinó analitzar certs paràmetres i amb els resultats obtinguts determinar quines directrius segueixen. Aquest és el primer treball d'investigació sobre els subtítols intralingüístics de la cadena autonòmica valenciana presentat en l'UJI i com a tal té un caràcter temptatiu i exploratori.

Palabras clave/ Paraules clau: (5)

Accessibilitat, subtitulació per a sords, À Punt, convencions formals, normes.

En aquest treball, s'ha seguit el format de citacions i de les referències bibliogràfiques proposat pel Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I.

Agraïments

M'agradaria aprofitar aquestes línies per a donar les gràcies a totes les persones que m'han donat suport durant aquesta etapa. En l'àmbit personal, a la meua família, per estar sempre al meu costat. I en l'àmbit acadèmic, a Laura Mejías Climent, per la seua ajuda prestada amablement. A Albert Vicent, a Adrià Castells i a la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació per cedir-me el material necessari perquè poguera dur a terme la meua tasca. I, en especial, a Fede Chaume, per la seua paciència, la seua comprensió i la seua dedicació perquè obtinguera bons resultats.

ÍNDEX DE CONTINGUT

1. INTRODUCCIÓ	7
1.1. Justificació i motivació	7
1.2. Objectius i preguntes d'investigació	8
1.3. Metodologia i corpus	8
1.4. Estructura del treball	9
2. TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL, ACCESSIBILITAT I SPS	11
3. PARÀMETRES I VARIABLES DE L'ESTUDI	13
3.1. Paràmetre 1. Format i posició dels subtítols	13
3.1.1. Posició dels subtítols	13
3.1.2. Posició, format i color dels efectes sonors	14
3.1.3. Format de la informació paralingüística o contextual	14
3.1.4. Nombre de línies de text	15
3.1.5. Nombre de caràcters per línia	15
3.1.6. Color	15
3.2. Paràmetre 2. Velocitat de lectura	16
3.2.1. Velocitat dels subtítols	16
3.2.2. Pausa entre subtítols	17
3.3. Paràmetre 3. Convencions ortotipogràfiques	17
3.3.1. Cursiva	17
3.3.2. Cometes	17
3.3.3. Punts suspensius	17
3.4. Paràmetre 4. Efectes sonors	18
3.5. Paràmetre 5. Identificació de personatges	18
3.6. Paràmetre 6. Música i cançons	18
3.6.1. Música argumental	19
3.6.2. Música ambiental	19
3.7. Taula comparativa	20
4. METODOLOGIA I ANÀLISI DEL CORPUS	24
4.1. Metodologia i corpus	24
4.2. Anàlisi del corpus	25

4.2.1.	Paràmetre 1. Format i posició dels subtítols.....	25
4.2.2.	Paràmetre 2. Velocitat de lectura.....	27
4.2.3.	Paràmetre 3. Convencions ortotipogràfiques	28
4.2.4.	Paràmetre 5. Identificació de personatges	33
4.2.5.	Paràmetre 6. Música i cançons	37
5.	RESULTATS I CONCLUSIONS	39
	Filmografia	42
	Bibliografia.....	42

ÍNDIX D'IMATGES

Imatge 1. Efecte sonor en posició 9 en Cuineres i cuiners: Kiko Moya	25
Imatge 2. Informació paralingüística a principi de subtítol en “Cuineres i cuiners: Kiko Moya”	26
Imatge 3. Informació paralingüística enmig d'una intervenció en “Cuineres i cuiners: Fernando Molina”	26
Imatge 4. Informació paralingüística a final de subtítol en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	26
Imatge 5. Barbarisme entre cometes en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	29
Imatge 6. Barbarisme entre cometes en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	29
Imatge 7. Barbarisme sense cometes en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	29
Imatge 8. Cometes per a marcar veu en off en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	30
Imatge 9. Cometes per a citació literal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	30
Imatge 10. Cometes per a citació literal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	30
Imatge 11. Cometes per a marcar el nom d'un restaurant en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	31
Imatge 12. . Absència de cursiva per a marcar dos llengües en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	31
Imatge 13. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"	32
Imatge 14. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"	32
Imatge 15. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"	32
Imatge 16. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"	33
Imatge 17. Color groc per a personatge principal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	34
Imatge 18. Color verd per a segon personatge principal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	34
Imatge 19. Color verd en valor mínim de diferència 255 (recomanat per la norma UNE)	34
Imatge 20. Ús del guionet en la primera línia en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	35
Imatge 21. Ús del guionet en la segona línia en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	35
Imatge 22. Ús d'etiqueta per a identificar personatge en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	35
Imatge 23. Música ambiental en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	37
Imatge 24. Música ambiental en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	38

ÍNDIX DE GRÀFIQUES

Gràfica 1. Paràmetre 2. Pausa entre subtítols	28
Gràfica 2. Tècniques d'identificació de personatges	36
Gràfica 3. Posició del guionet.....	36

ÍNDIX DE TAULES

Taula 1. Resum numèric de les possibles posicions dels subtítols en pantalla	13
Taula 2. Taula resum de les variables de l'anàlisi	23
Taula 3. Dades sobre el capítol "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"	24
Taula 4. Dades sobre el capítol "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"	25
Taula 5. Nombre de subtítols segons els caràcters per línia	27

ÍNDIX D'ACRÒNIMS I ABREVIATURES

AENOR: Asociación Española de Normalización y Certificación

CVMC: Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació

FESORD CV: Federación de Personas Sordas Comunitat Valenciana

INE: Institut Nacional d'Estadística

SPS: subtitulació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva

TVC: Televisió de Catalunya

UNE: Una Norma Española

VO: versió original

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació i motivació

Quan era una xiqueta, m'agradava posar-me la televisió amb subtítols per a persones sordes i amb discapacitat auditiva, i sempre em preguntava qui hi havia darrere d'aquelles lletres acolorides. Em fascinava la idea de pensar que podia haver-hi una persona escrivint tot el que es deia, perquè jo i la resta d'espectadors poguérem gaudir-ne. El que no em vaig plantejar mai era que realment allò no estava pensat per a una persona com jo, que podia veure la televisió amb so i sentir-ho tot perfectament, sinó que estaven destinats a una audiència que no podia seguir la trama sense l'ajuda d'aquelles persones que transcrivien, o almenys això pensava jo.

Hui dia, seguisc consumint productes audiovisuals amb subtitulació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva, així com subtitulació convencional, però ara per altres raons. M'agrada veure el treball ben fet, comparar versió original amb versió subtitulada i, en el cas de la SPS, veure l'assignació de colors per personatges o com s'ha condensat la informació, entre d'altres.

La motivació principal per a l'elaboració d'aquest treball va ser el fet que l'autora cursara l'itinerari de traducció audiovisual i, a més, treballara elaborant subtítols per a persones sordes i amb discapacitat auditiva per a pel·lícules en una empresa subcontractada per À Punt Mèdia. Com que no vaig rebre pautes per a l'elaboració dels subtítols, vaig emprar els coneixements adquirits a l'aula, a l'assignatura de Traducció audiovisual i accessibilitat, de l'itinerari de traducció audiovisual. No obstant això, no sempre es mantenien els fitxers tal com els enviava, i això em provocava més curiositat per saber quina norma seguien aquesta i la resta d'empreses que treballaven per a la corporació.

D'altra banda, no existeixen molts estudis que se centren a analitzar les normes que se segueixen per a la subtitulació en la televisió pública. Per aquest motiu, pensem que era necessària la realització d'un treball d'aquest tipus, molt més si es té en compte que À Punt Mèdia porta poc més d'un any emetent continguts i que, per tant, aquest tema no ha estat encara investigat.

Aquest treball s'inclou en el camp dels Estudis de la Traducció, i dins d'aquest es trobaria situat en el camp de la traducció audiovisual (TAV), més concretament en l'accessibilitat. Per a la present investigació, ens centrarem en la subtitulació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva, d'ara endavant, SPS.

1.2. Objectius i preguntes d'investigació

L'objectiu que es pretén aconseguir amb el present treball de fi de grau és avaluar la SPS intralingüística dels productes de la CVMC en VO valencià i extraure patrons recurrents a partir del corpus (fitxers) de què disposem. No obstant això, el present treball s'ha d'entendre merament com un estudi de cas, açò significa que els resultats i les conclusions obtingudes s'engloben dins d'un estudi exploratori i no d'un estudi representatiu.

Les qüestions que se'ns plantegen per a la investigació, són les següents: quines són les normes que s'apliquen en la SPS al valencià dels productes d'À Punt Mèdia? La CVMC ha aplicat la norma UNE 153010 de 2012? Segueixen les pautes de la televisió pública catalana, les televisions públiques espanyoles o les recomanacions del llibre d'estil de la CVMC sobre l'elaboració de subtítols?

1.3. Metodologia i corpus

Per a l'elaboració d'aquest treball, s'ha seguit una metodologia descriptiva quantitativa a fi de buscar patrons recurrents que descriuen com es duu la confecció de subtítols intralingüístics i d'extraure conclusions basades en les observacions. Com ja hem dit, és un estudi exploratori i no representatiu, ja que es tracta d'un estudi de cas. També cal dir que es tracta d'un estudi quantitatiu, posat que comptabilitzem un recull de dades.

Les fases que es van seguir per a la present investigació són les següents:

- Recepció dels fitxers a través de la plataforma WeTransfer, cedits per la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació.
- Conversió dels fitxers des d'un format .stl a un format .srt, més compatible amb els programes Subtitle Workshop, Subtitle Edit i Aegisub (per als efectes sonors), emprats en aquest treball.
- Redacció dels capítols teòrics de la investigació.
- Establiment dels paràmetres per a l'anàlisi quantitativa.
- Anàlisi de les dades amb l'ajuda de Subtitle Workshop i Subtitle Edit.
- Comparació de les dades amb les tres normes que s'exposen en la formulació d'hipòtesis.
- Exposició de resultats i extracció de conclusions.

Els criteris per a l'elecció dels fitxers amb què treballem han sigut: que fora material en valencià com a llengua d'origen, que comptara amb SPS en valencià i que disposàrem de més d'un fitxer del mateix gènere o del mateix programa, com és el cas. Així mateix, un altre criteri va ser que tots els fitxers foren per al mateix tipus de receptor, és a dir, o

bé públic adult o bé infantil. A més, una condició indispensable era que fora SPS en diferit. Per qüestions de drets d'autor, el material que ens podien cedir havia de ser de producció pròpia. Així, els fitxers que ens han proporcionat per a la realització de l'anàlisi són dos capítols del programa *Cuineres i cuiners*. Es tracta d'una sèrie documental sobre els millors cuiners valencians. La presenta Ricard Camarena, qui fa un recorregut per les millors cuines valencianes.¹ Els fitxers que hem usat en aquest treball són *Cuineres i cuiners: Kiko Moya* i *Cuineres i cuiners: Fernando Molina*, emesos els dies 29/07/2018 i 17/02/2019 respectivament a la cadena de televisió pública valenciana À Punt.

Els receptors d'aquests fitxers són les persones sordes i amb discapacitat auditiva, és a dir, *the d/Deaf and Hard of Hearing* segons la classificació de Neves, que és la següent:

[T]he 'deaf', who use an oral language as their mother tongue [and relate to the hearing society as their own (Neves, 2008a:172)]; the 'Deaf', who belong to linguistic minority groups that use a sign language as their first language; and the 'hard of hearing', who have residual hearing and can therefore share the experience of sound and of the world of hearers to different degrees. (Neves, 2008b: 129)

Una classificació dels tipus de subtítols va més enllà dels objectius d'un treball com aquest; això no obstant, a continuació expliquem les característiques dels subtítols amb què hem treballat.

Es tracta de subtítols intralingüístics, ja que l'idioma dels subtítols i el del discurs oral és el mateix, en aquest cas, el valencià. Són subtítols gravats, perquè s'han inserit al text audiovisual abans de la seua emissió (Tamayo, 2016: 43). També són subtítols tancats, perquè no estan gravats o cremats directament sobre el text audiovisual, sinó en una pista de subtítols independent; i és l'audiència qui decideix consumir-los.

1.4. Estructura del treball

A continuació s'enumeren les parts de què es compon el present treball:

- Introducció: en aquest apartat s'exposa la justificació del treball i la motivació personal que ens ha dut a realitzar la investigació.
- Objectius i hipòtesis: ací es presenten els objectius del treball i es formulen les hipòtesis prèvies a l'anàlisi.

¹ Informació extreta del web d'À Punt Mèdia <https://apuntmedia.es/va/a-la-carta/programes/vist-en-tv/cuineres-i-cuiners>

- Metodologia i corpus: es descriuen les fases de la investigació i el corpus objecte d'estudi.
- Marc teòric: en quart lloc es defineixen els conceptes de traducció audiovisual, accessibilitat i subtitulació per a sords, junt amb una breu descripció de la situació de les persones amb discapacitats sensorials al nostre territori.
- Paràmetres i variables de l'estudi: en aquest capítol s'exposen els paràmetres que s'usaran per a la present investigació, posant l'accent en la norma UNE 153010.
- Anàlisi de l'estudi descriptiu: en aquest apartat es duu a terme l'anàlisi dels fitxers que componen el corpus seguint els paràmetres establerts en la fase anterior.
- Exposició de resultats i conclusions: finalment, es comprova el compliment dels objectius i es dona resposta a les preguntes d'investigació suaresmentades.

2. TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL, ACCESSIBILITAT I SPS

Aquesta investigació s'inscriu en el camp de la traducció audiovisual, atés que la SPS és una modalitat de la TAV l'objecte de la qual és fer accessible un producte audiovisual a un col·lectiu de la nostra societat, per això creiem convenient definir la TAV, l'accessibilitat i la SPS.

En primer lloc, cal definir el concepte de «traducció audiovisual»:

La traducción audiovisual es una variedad de traducción que se caracteriza por la particularidad de los textos objeto de la transferencia interlingüística. Estos textos, como su nombre indica, aportan información (traducible) a través de dos canales de comunicación que transmiten significados codificados de manera simultánea: el canal acústico y el canal visual. (Chaume, 2004: 30)

Pel que fa a l'accessibilitat, segons la Llei 51/2003, de 2 de desembre, de Igualdad de Oportunitades, no Discriminación y Accesibilidad Universal de las Personas con Discapacidad (LIONDAU):

La accesibilidad universal es aquella condición que deben cumplir los entornos, procesos, bienes, productos y servicios, así como los objetos o instrumentos, herramientas y dispositivos, para ser comprensibles, utilizables y practicables por todas las personas en condiciones de seguridad, comodidad y de la forma más autónoma y natural posible.

Una de les formes de fer accessible un producte, és la subtitulació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva, que segons Pereira (2005: 162) es defineix de la següent manera:

El subtitulado para sordos se podría definir como una modalidad de trasvase entre modos (de oral a escrito) y, en ocasiones, entre lenguas; consiste en presentar en pantalla un texto escrito que ofrece un recuento semántico de lo que se emite en el programa en cuestión, pero no sólo de lo que se dice, cómo se dice (énfasis, tono de voz, acentos e idiomas extranjeros, ruidos de la voz) y quién lo dice sino también de lo que se oye (música y ruidos ambientales) y de los elementos discursivos que aparecen en la imagen (cartas, leyendas, carteles, etc.)

Tamayo (2015: 76) fa un resum de la definició d'SPS en la seua tesi doctoral titulada *Estudio Descriptivo y Experimental de la subtitulación en TV para niños sordos. Una propuesta alternativa*:

(...) esta modalidad de TAV da cuenta de qué se dice (código lingüístico), cómo se dice (código paralingüístico), qué se oye (código de efectos especiales y código musical) y de los elementos discursivos de la imagen (código gráfico).

A Espanya hi ha un total d'1.064.000 persones sordes i amb algun tipus de discapacitat auditiva (és a dir, un 2,3% de la població total) segons les dades recollides per l'enquesta de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) en el seu estudi "EDAD 2008". Així mateix, segons les dades proporcionades per Fesord CV, hi ha al voltant de 128.000 persones amb discapacitat auditiva a la Comunitat Valenciana. No obstant això, no hem pogut recopilar dades sobre quantes persones tenen com a llengua materna el valencià.

Pel que fa a l'accessibilitat a À Punt, la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació va incloure subtítols a programes en directe el dia 12 de novembre de 2018. D'aquesta manera, van passar a emetre 45 hores setmanals de programació amb subtitulació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva.²

² Informació extreta dels documents cedits per la CVMC disponibles en Annex I (DVD)

3. PARÀMETRES I VARIABLES DE L'ESTUDI

Al present capítol es detallen els paràmetres i variables objecte d'estudi de la fase descriptiva. Establirem, per tant, les variables d'estudi i els possibles valors d'aquestes que esperem trobar, de forma hipotètica, a la fase descriptiva del present treball. Hem hagut de descartar alguns paràmetres per la seua absència als manuals consultats i, sobretot, perquè la seua inclusió excediria els límits d'un treball com aquest. Citem en aquest apartat, a banda d'autors reconeguts, la norma UNE, ja que ha sigut l'objecte d'estudi a l'assignatura Traducció audiovisual i accessibilitat, a banda del document de referència de l'autora a l'hora d'elaborar els subtítols per a À Punt Mèdia.

3.1. Paràmetre 1. Format i posició dels subtítols

El format i posicionament del subtítol poden ser crucials en una activitat (la lectura i comprensió d'un text audiovisual subtítulat) en la qual cada fracció de segon és important. (Tamayo, 2015)

3.1.1. Posició dels subtítols

Hi ha 9 posicions en què poden aparèixer els subtítols en pantalla. A continuació s'exposa una taula que en representa les diferents posicions.

7	8	9
4	5	6
1	2	3

Taula 1. Resum numèric de les possibles posicions dels subtítols en pantalla

Hui dia, les normes per a la subtitulació convencional prefereixen subtítols tancats i a la part inferior de la pantalla (Díaz Cintas i Remael, 2007: 87).

Quan només són subtítols d'una línia, expliquen Díaz Cintas i Remael (2007: 82) aquests normalment apareixen a la segona línia per tal de no contaminar la imatge.

La norma UNE sí que exposa en aquest cas que:

[P]uede haber ocasiones en las que existan varias formas diferentes de dividir el subtítulo en líneas [...]. En este caso es preferible elegir divisiones de líneas de longitud lo más parecida posible y de forma que la línea superior sea más breve que la inferior. Con esto se obtiene más visibilidad de imagen y se mejora la velocidad de lectura. (AENOR, 2012: 16)

3.1.2. Posició, format i color dels efectes sonors

Arnáiz (en premsa) sosté que l'únic país que empra la posició 9 és Espanya. Segons aquesta autora, els subtítols en posició 9 no es lliguen o processen de manera correcta.

En relació amb les tres normes o manuals d'estil que s'empren per a aquesta investigació, tots coincideixen en el fet que els efectes sonors han d'anar entre parèntesis. Nogensmenys, hi ha discrepàncies amb la posició i les majúscules. Aquesta informació es pot veure detallada al quadre que es troba al final d'aquest capítol.

3.1.3. Format de la informació paralingüística o contextual

El código paralingüístico incluye todo aquello que puede inferirse de los diálogos y la narración, pero que no tiene que ver con las palabras, a saber, la prosodia, el ritmo, el volumen, el tono de voz, las pausas en el discurso, etc. (Chaume, 2004).

No obstant això, no tots els elements del codi paralingüístic es poden incloure en la subtítolació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva, tal com s'explica a continuació:

In feature films and series, paralinguistic features are most frequently found in moments when the story is being pushed forward by emotional interplay or when characters reveal something in themselves that goes against their words. This could mean that adding extra information might alter the intended pace or cut down on the tension. (Neves, 2009: 161)

La norma UNE 153010 (AENOR, 2012: 6) defineix la informació contextual de la següent manera:

Elementos suprasegmentales, sonidos vocales (exceptuando el habla y atribuibles a uno o varios personajes) e indicadores de forma o cantidad que, añadidos a texto, lo enriquecen o matizan proporcionando detalles que no serían perceptibles sobre cómo se comunican los hablantes.

Per tant, la informació contextual pot ser dels tres tipus que s'expliquen a continuació:

-So vocal: Els subtítols dels sons vocals han d'aparèixer en el moment en què es produeixen. Exemples: (RIU), (LLADRA)

-Element suprasegmental: Els subtítols d'aquests han d'aparèixer davant del text a què s'aplica. Exemples: (CRIDA), (IRÒNIC)

-Indicadors de forma o quantitat: com és el cas de (TOTS) o (AMBDÓS)

Tots s'han de presentar en majúscules i entre parèntesis. A més, normalment es manté el color del personatge, en cas que en tinga. Si l'etiqueta fa referència a dos personatges, se sol utilitzar el color blanc.³

El motiu pel qual els elements suprasegmentals han d'aparèixer just davant del text a què fan referència el trobem en una explicació d'Arnáiz (en premsa) que sosté que han d'aparèixer en el moment en què es produeixen.

Segons Tamayo:

La explicitación de la información de los elementos paralingüísticos suele ser más habitual en subtitulación para personas sordas, puesto que estas tienen un acceso limitado o nulo al sonido y, por lo tanto, no pueden completar el mensaje con estos elementos acústicos. (Tamayo, 2015: 73)

3.1.4. Nombre de línies de text

Aquesta també és una qüestió rellevant a l'hora d'elaborar els subtítols. S'accepta que el nombre màxim de línies siga dos (Díaz Cintas i Remael, 2007: 82).

La norma UNE estableix que es poden usar tres línies excepcionalment, però no explica a què es refereix amb aquest últim adverbí. (Tamayo, 2015: 92)

3.1.5. Nombre de caràcters per línia

Segons apunten Díaz Cintas i Remael (2007: 84) el màxim de caràcters per línia pot variar entre 33 i 41 per a televisió.

Pel que fa al nombre de caràcters per línia segons la norma UNE 153010 (AENOR, 2012), s'estableix un màxim de 37.

3.1.6. Color

Referent als colors dels subtítols convencionals, aquests solen ser blancs, mentre que a les pel·lícules en blanc i negre són grocs perquè el color contrasta amb la imatge (Díaz Cintas i Remael, 2007: 84).

La norma UNE apunta que quan s'usen colors per a identificar els personatges, «la diferencia entre los colores de dos personajes diferentes debería tener un valor mínimo de 255» (AENOR, 2012: 11). També especifica que s'ha d'emprar el groc per al personatge principal i el blanc per als personatges sense identificar.

³ Informació extreta dels apunts de l'assignatura TI0952-Traducció audiovisual i accessibilitat del grau en Traducció i Interpretació de la Universitat Jaume I

3.2. Paràmetre 2. Velocitat de lectura

3.2.1. Velocitat dels subtítols

Aquest és un dels paràmetres fonamentals a l'hora de dissenyar subtítols per a una audiència amb pèrdua auditiva i hi ha diferents estudis que coincideixen en el fet que la velocitat mitjana de la SPS actual és excessiva per a l'audiència. (Tamayo, 2015: 79)

Segons Díaz Cintas i Remael (2007: 95) si el subtítol no està suficient temps en pantalla, l'espectador l'ha de llegir massa ràpid i pot sentir que ha llegit la pel·lícula enlloc d'haver-la vist. En la mateixa línia, Tamayo (2015: 80-81) sosté que llegir no significa comprendre i que l'exposició del subtítol ha de ser suficient perquè done temps a llegir i a processar la informació.

Per a la subtitulació per a adults sense hipoacúsia, s'ha adoptat una regla per a la velocitat de lectura. Aquesta és la «regla dels sis segons» (d'Ydewalle *et al.*, 1987 i Brondeel, 1994):

Según esta regla, en un período de tiempo de 6 segundos el espectador (medio) es capaz de leer y asimilar la información contenida en dos líneas de subtítulos, cuando cada línea contiene un máximo de 35 espacios o pulsaciones, lo que significa un total de 70. (Díaz Cintas, 2003: 117-118)

No obstant això, aquesta regla no sempre s'aplica, alguns autors argumenten que algunes cadenes de televisió confien que l'exposició regular a subtítols incrementa la velocitat de lectura dels espectadors, per tant, usen una velocitat de lectura de 160 paraules per minut. En la subtitulació per a DVD, s'usa una velocitat de lectura de 180 paraules per minut (Díaz Cintas i Remael, 2007: 98).

Una persona adulta sorda o amb discapacitat auditiva té les mateixes habilitats a l'hora de llegir que un xiquet normoient de 9 anys (de Linde i Kay, 1999, 21; Traxler, 2000). Per això, ara, enlloc de la «regla dels sis segons» s'aplica la «regla dels nou segons» (Neves, 2009: 160).

Romero-Fresco (2010a: 180) explica que es va dur a terme un estudi amb persones sordes i amb discapacitat auditiva que va concloure que la velocitat en la SPS no pot superar els 15 cps.

Així mateix, la norma UNE 153010 (AENOR, 2012) sosté que el nombre màxim de caràcters per segon ha de ser de 15 cps i que es pot facilitar la lectura reduint la velocitat del subtítol amb estratègies per a economitjar el vocabulari.

3.2.2. Pausa entre subtítols

Aquest factor, que es troba molt lligat a l'anterior, és necessari perquè el cervell note que ha desaparegut un subtítol i ja ha aparegut el següent en pantalla, tal com s'indica a continuació:

At least four frames should be inserted between two consecutive subtitles in order to avoid the effect of a subtitle overlay. This time break is necessary to signal to the brain the disappearance of one subtitle and the appearance of another (Sponholz, 2003: 24).

Quant a aquest aspecte, hi ha moltes discrepàncies entre els autors. No obstant això, la norma UNE no es pronuncia sobre açò.

3.3. Paràmetre 3. Convencions ortotipogràfiques

Aquest paràmetre conté tres convencions: la cursiva, les cometes i els punts suspensius per a unir subtítols inacabats. Encara que sabem que hi ha més paràmetres a analitzar en l'apartat de convencions ortotipogràfiques, s'ha decidit escollir-ne només els següents, pel fet que es tracta d'un treball de fi de grau d'extensió limitada.

3.3.1. Cursiva

La norma UNE 153010 (AENOR, 2012) estableix que les veus en *off* han d'aparèixer en cursiva quan la tecnologia ho permeta. Si no és possible, s'utilitzaran etiquetes d'informació entre parèntesis i en majúscula.

La cursiva se sol usar per a les veus en *off*, veus a l'altre costat del telèfon, veus en somnis, monòlegs interiors, etc. El seu ús més freqüent és especificar que la veu que representa no està en pantalla o escena (Díaz Cintas i Remael, 2007). També s'usa per a subtítular cançons (Tamayo, 2015: 99).

3.3.2. Cometes

La norma UNE només menciona que es poden usar cometes per a marcar alguna incorrecció en la parla dels personatges, sempre que no s'haja pogut usar cursiva a causa de la tecnologia que s'empra.

3.3.3. Punts suspensius

Fa anys s'usaven els punts suspensius per a avisar l'espectador que el subtítol estava inacabat (Karamitroglou, 1998). D'altra banda, segons la norma UNE, els punts suspensius només s'han d'utilitzar d'acord amb les normes gramaticals i no per a dividir frases en diversos subtítols (AENOR, 2012: 16).

3.4. Paràmetre 4. Efectes sonors

Un efecte sonor és un so vocal i no vocal (exceptuant la parla i que no es puga atribuir a un personatge concret) que aporta informació rellevant per al seguiment de l'obra audiovisual (per exemple, murmuris, rialles, disbars, telèfon, trons...). (AENOR, 2012: 5).

D'acord amb la norma UNE, els efectes sonors s'han d'ubicar a la part superior dreta, sempre que siga tècnicament possible. Això no obstant, a Televisió de Catalunya es situen en posició 2.

3.5. Paràmetre 5. Identificació de personatges

Hi ha tres tècniques per a la identificació de personatges: l'ús de colors, l'ús d'etiquetes i l'ús de guions.

La primera, i la preferida per la norma UNE 153010 (AENOR, 2012) consisteix a emprar colors. Se sol utilitzar el color blanc per a aquells personatges sense identificació. En una pel·lícula, el personatge amb major càrrega de diàleg s'identifica amb el color groc, i es deixen els colors verd, cian i magenta per a diferenciar els altres personatges principals i el blanc per a la resta. En les lletres de cançons s'usa la mateixa tècnica d'identificació de personatges que a la resta de l'obra audiovisual. Si s'usa color per a identificar un personatge, s'ha de mantenir aquesta assignació, excepte quan la trama exigeix un canvi.

La segona consisteix a usar etiquetes quan no és possible usar colors i hi ha risc de confusió. Quan els personatges s'identifiquen mitjançant etiquetes, aquestes antecedeixen el subtítol i han d'incloure el nom, una abreviatura o alguna dada objectiva del personatge a qui fan referència. S'escriuen entre parèntesis i en majúscula. Un dels motius pels quals s'utilitzen etiquetes en lloc de colors és per limitacions tècniques.

Finalment, l'altra tècnica d'identificació de personatges és l'ús de guionets. Consisteix a anteposar un guió (-) davant de cada intervenció de cada personatge, sempre que parlen dos personatges identificats amb color blanc en un mateix subtítol i hi haja risc de confusió.

3.6. Paràmetre 6. Música i cançons

Segons Neves (2009), la música s'hauria de subtítular perquè les persones sordes viuen en un món sonor, associen cert tipus de música amb sensacions o efectes fílmics i perquè tots, sords o no, disposem de memòria auditiva.

Hi ha, però, altres normatives com la de Televisió de Catalunya que advoca per no posar música (en el cas de la música ambiental) en certes ocasions: «en segons quines sèries,

la música hi és gairebé d'acompanyament. No és significativa. No aporta res a la trama. Si no són especialment significatives, no les posem»⁴.

La norma UNE 153010 (AENOR, 2012) diferencia entre música (música ambiental segons Tamayo, 2015) i cançons (música argumental segons Tamayo, 2015).

3.6.1. Música argumental

Tamayo (2015: 131) defineix la música argumental com aquella la lletra de la qual és rellevant per a la història del text audiovisual.

La norma UNE 153010 sosté que la lletra de les cançons s'hauria de subtítular si és important per a ajudar l'espectador a comprendre la trama (AENOR, 2012: 15). A més, afirma que els subtítols han d'estar en el mateix idioma de l'obra i que els personatges s'identifiquen de la mateixa manera que a la resta del text audiovisual. Així mateix, també aquesta llei informa que quan se subtítula la lletra d'una cançó, s'ha d'usar el símbol d'una nota musical o el coixinet (#), si la tecnologia no ho permet. Es posa al principi de cada subtítol de la cançó, i al subtítol final, a l'inici i al final.

3.6.2. Música ambiental

La música ambiental és aquella que té intenció de crear ambient i, que normalment no contribueix a l'argument de la història. (Tamayo, 2015: 127).

Es subtítula si és important per a ajudar l'espectador a entendre la trama. (AENOR, 2012: 15).

En cas que ho subtíulem, s'ha d'indicar un dels tres aspectes següents:

- El tipus de música.
- La sensació que transmet. Excepte a Televisió de Catalunya, perquè els autors de les directrius troben que la sensació pot ser massa subjectiva.
- La identificació de la peça (títol, autor).

Es subtítula a la part superior dreta de la pantalla (posició 9), entre parèntesis, nominalitzat i amb la primera lletra en majúscula (norma UNE 153010).

⁴ Extret dels apunts de l'assignatura *TI0952-Traducció audiovisual i accessibilitat* segons la informació cedida per Rosa Vallverdú Vilaginés, del Departament d'Accessibilitat de TVC

3.7. Taula comparativa

A continuació, i com a resum del present capítol, es presenta una taula comparativa entre els criteris per a l'elaboració dels subtítols segons les tres normes que s'empren per a la investigació.

Es presenten en forma de taula amb l'objectiu de comparar la informació que trobem respecte a la norma UNE 153010 del 2012, al *Llibre d'estil* de la CVMC i als apunts de l'Aula Virtual de l'assignatura Traducció audiovisual i accessibilitat, basats en la informació prestada per Rosa Vallverdú Vilaginés, del Departament d'accessibilitat de TVC.

	TVC	À PUNT	NORMA UNE
POSICIÓ DELS SUBTÍTOLS	Posició 2 tant per a diàlegs com per a informació contextual i efectes sonors. A voltes es canvia la posició dels subtítols per evitar títols de crèdit o identificar el personatge que parla.	Els subtítols, amb caràcter general, s'han de situar centrats en la zona inferior de la pantalla. Si hi ha condicions extremes de la imatge que en dificulten la legibilitat (un fons que coincideix amb els colors de les lletres, la presència d'algun element escrit situat en la zona inferior), els subtítols es col·locaran en la zona superior, preferentment.	Posició 2 i centrats, excepte si oculten informació rellevant.
POSICIÓ, FORMAT I COLOR (SI ESCAU) DELS EFECTES SONORS	Posició 2. S'escriu tot en minúscula i entre parèntesis. Prefereixen no substantivitzar, per a marcar l'emissor del so. Exemple: (nadó: plora).	Entre parèntesis i amb majúscula inicial a la part dreta superior de la pantalla. De color roig o blau. En caixa negra.	Part superior dreta, sempre que siga tècnicament possible. Entre parèntesis i amb majúscula inicial. S'ha de substantivitzar sempre que siga possible.
INFORMACIÓ PARALINGÜÍSTICA O CONTEXTUAL	No es marquen els sons vocals com a informació contextual perquè es prefereixen les onomatopeies o la indicació com a efecte sonor. La informació va entre parèntesis i en minúscula.	Posar la informació contextual davant del subtítol, entre parèntesis, amb majúscules i en el mateix color que la intervenció del personatge. En el cas dels elements paralingüístics pronunciats pels personatges, se situaran en el subtítol abans o després de la seua intervenció amb la finalitat d'estar com	En majúscula i entre parèntesis. En posició 2.

		més sincronitzats millor.	
NOMBRE DE LÍNIES DE TEXT	Dos línies.	S'ha d'intentar no sobrepassar les dues línies per subtítol.	Els subtítols han d'ocupar com a màxim dos o excepcionalment tres línies de text.
LÍNIES DISTINTES PER PERSONATGES	Una línia per a cada personatge en cas de diàlegs.	No trobem informació sobre açò.	Als diàlegs, s'haurien d'assignar línies de text distintes a cada personatge.
NOMBRE DE CARÀCTERS PER LÍNIA	Les línies no són superiors a 37 caràcters per línia.	La llargària de les línies no ha de superar els 30-35 caràcters.	El límit màxim de caràcters per línia hauria de ser de 37.
VELOCITAT D'EXPOSICIÓ DEL TEXT	15 cps.	El temps d'exposició del subtítol no hauria de ser inferior als 1,80 segons per línia. ⁵	La velocitat d'exposició del text del subtítol ha de seguir el ritme de l'original i facilitar una lectura còmoda. Normalment, el nombre màxim de caràcters per segon és de 15.
PAUSA ENTRE SUBTÍTOLS	200 ms.	No trobem informació sobre açò.	No trobem informació sobre açò.
IDENTIFICACIÓ DELS PERSONATGES	S'utilitzen els quatre colors bàsics més el blanc per identificar els personatges. S'utilitzen les etiquetes per indicar el nom dels personatges quan no es pot deduir pel color. Les etiquetes van entre parèntesis i amb majúscula inicial. S'utilitzen els guionets per diferenciar les intervencions de dos personatges en blanc.	S'ha d'indicar el nom dels personatges quan siga necessari. Cada personatge principal, en funció de la importància que té i la densitat de text que diu, té un color assignat. Colors: -Protagonista 1: groc. En caixa negra. -Protagonista 2: verd. En caixa negra. -Protagonista 3: cian. En caixa negra. -Resta de personatges: blanc. En caixa negra. Quan els colors no són suficients per a identificar els personatges utilitzarem les etiquetes, que escriurem en majúscula i entre parèntesi. Un altre recurs tipogràfic complementari és l'ús de guionets al principi	Les tècniques d'identificació de personatges han d'elegir-se segons el següent ordre de prioritats: -Ús de color -Ús d'etiquetes -Ús de guions Se sol utilitzar el color blanc per a aquells personatges sense identificació. En una pel·lícula, el personatge amb major càrrega de diàleg s'identifica amb el color groc, i es deixa la resta de colors per diferenciar els altres personatges principals i el blanc per a la resta. En les lletres de cançons s'usa la mateixa tècnica d'identificació de personatges que a la

⁵ Si el màxim de caràcters per línia és de 17,5 (tenint en compte que la CVMC exposa la suma de les dos línies, és a dir 35), el nombre de caràcters per segon serà de 9,72.

		d'intervenció de personatge.	resta de l'obra audiovisual. Quan els personatges s'identifiquen mitjançant etiquetes, aquestes antecedeixen al subtítol i han d'incloure el nom, una abreviatura o alguna dada objectiva del personatge a qui fan referència. Els guions es col·loquen davant de cada intervenció de cada personatge, sempre que parlen dos personatges de color blanc en un mateix subtítol i hi ha risc de confusió.
MÚSICA I CANÇONS	No solen subtítular la música ambiental. En cas de fer-ho, prefereixen indicar de quina peça es tracta o quin tipus de música és i eviten coses com (música romàntica). La música argumental es subtítula en la versió original, en la llengua en què les sentim. Si es subtítula, s'indica el títol i l'autoria, i es marca que continua la música amb un coixinet. En el cas de subtítular la lletra, s'identifica l'obra en un primer subtítol i tots els subtítols que subtítulen la lletra van amb un coixinet. En l'últim subtítol, s'afegeix també el coixinet al final.	De color blau. En caixa groga. Únicament s'han de traduir si tenen un tractament especial i cal diferenciar-les dels diàlegs. Es posa el símbol # a l'inici del primer subtítol i següents, i en posició inicial i final en l'últim subtítol de la cançó. Si és important per a la trama, podem especificar: -El tipus de música -La sensació que transmet -La identificació de la peça musical i de l'autor Tot això a la part superior dreta, entre parèntesis i amb majúscula inicial. També s'usa cursiva.	S'ha d'indicar sempre que siga important per ajudar l'espectador a comprendre la trama, i es fa indicant un dels tres aspectes següents: -El tipus de música -La sensació que transmet -La identificació de la peça (títol, autor). Es subtítula a la part superior dreta de la pantalla, entre parèntesis i amb la primera lletra en majúscula. Referent a les cançons, la lletra s'ha de subtítular en el mateix idioma de l'obra. Quan subtítulem la lletra d'una cançó, usem el símbol d'una nota musical o # si la tecnologia no ho permet. Es posa al principi de cada subtítol de la cançó, i al subtítol final, a l'inici i al final.
CURSIVA	No trobem informació sobre açò.	Es recomana per a les cançons. També, quan en un diàleg cada personatge usa una llengua diferent, utilitzarem la cursiva per a	Serveix per a subtítular les incorreccions en la parla. També serveix per a marcar la veu en <i>off</i> .

		identificar una de les llengües.	
COMETES	No trobem informació sobre açò, però a una imatge de la sèrie Merlí que hi ha al fitxer de l'Aula Virtual es pot veure que s'usen cometes per a noms de cançons: #("Les quatre estacions", "Estiu", presto, d'Antonio Vivaldi)#.	Per a algunes veus en <i>off</i> , com el que se sent a la ràdio, a la tele, al contestador, per megafonia, etc., s'entrecomilla el que se sent: (TV) "Aquest matí han segrestat uns periodistes a Constantinoble".	Les incorreccions de la parla dels personatges van entre cometes si la tecnologia no permet emprar cursiva. Excepte quan són incorreccions tan esteses que formen part de les característiques d'un personatge (per exemple, Tarzán).
ÚS DELS PUNTS SUSPENSIVS	No trobem informació sobre açò.	No trobem informació sobre açò. No obstant això, a l'apartat de subtitulació interlingüística sí que hi apareix: s'utilitzaran quan hi ha una frase inacabada, una pausa llarga, una omisió, una vacil·lació del personatge, una voluntat de provocar suspens, en una enumeració que es pot continuar, etc. En cas que el subtítol no incloga una frase sencera, s'han de col·locar punts suspensius al final del subtítol i al començament del següent per tal d'indicar que pertanyen a la mateixa intervenció. ⁶	Sols s'han d'utilitzar els punts suspensius d'acord amb les normes gramaticals i no per a dividir frases en diversos subtítols. Es consideren usos adequats dels punts suspensius els següents: expressió de dubte, inseguretat, enunciat inacabat o interromput per l'interlocutor, subtítols que comencen en mig d'una frase o indicació de pausa dins d'un subtítol.

Taula 2. Taula resum de les variables de l'anàlisi

⁶ Tot i això, no sabem si aquestes convencions també s'apliquen a la SPS.

4. METODOLOGIA I ANÀLISI DEL CORPUS

4.1. Metodologia i corpus

Com ja s'ha explicat, aquesta investigació és un estudi de cas, descriptiu i exploratori, en què després d'una revisió teòrica sobre la traducció audiovisual, l'accessibilitat i la subtitulació per a sords, es presenten tres normes vigents diferents, dos de les quals apliquen a la SPS en català i s'analitzen de forma quantitativa els paràmetres principals d'un corpus de 1.870 subtítols per a sords de dos programes de producció pròpia de la CVMC.

Es tracta d'un estudi de cas, perquè només s'analitzen dos programes de televisió, sense pretensions representatives, sinó com a primer tast de les convencions de la SPS al valencià. A més, la CVMC no ens ha proporcionat un catàleg coherent de productes, de forma que un estudi representatiu no era possible, ateses les diferències de gènere i d'audiència dels productes subtitulats als quals hem tingut accés. Dels programes subministrats per la corporació, els dos únics episodis pertanyents al mateix programa són els que han estat analitzats, per raons de coherència. És un estudi exploratori perquè és la primera vegada que s'analitzen els subtítols intralingüístics d'À Punt, i per això també, s'ha optat per un primer estudi de cas. És un estudi descriptiu perquè, lluny de valorar la qualitat dels subtítols, l'objectiu principal és descobrir-ne els patrons recurrents que guien la confecció dels mateixos i si aquests patrons s'ajusten a alguna de les tres normes analitzades. Finalment és un estudi quantitatiu perquè no s'aporten dades de tipus qualitatiu, com informació sobre recepció dels subtítols, opinions dels usuaris, enquestes als agents del procés, etc. Aquest estudi qualitatiu podria formar part d'un treball de més abast en un nivell superior.

El corpus està format per dos episodis de la sèrie *Cuineres i cuiners*. En aquesta sèrie documental, el cuiner Ricard Camarena fa un recorregut per les cuines de nord a sud de la Comunitat Valenciana. El productor executiu és Jordi Llorca, mentre que el director i guionista és Óscar Bernacer. Ivan Fernández de Córdoba n'és el segon director. Les dades concretes dels dos episodis són les que s'exposen a continuació:

Títol	<i>Cuineres i cuiners: Kiko Moya</i>
Dia d'emissió	29/07/2018
Sinopsi	Ricard Camarena visita <i>L'Escaleta</i> , el restaurant del cuiner Kiko Moya que ha sigut guardonat amb dos estrelles Michelin. Junt amb el seu sommelier Alberto Redrero, investiga les seues arrels i projecta la història i la cuina de Cocentaina al món.

Taula 3. Dades sobre el capítol "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"

Títol	Cuïneres i cuïners: Fernando Molina
Dia d'emissió	17/02/2019
Sinopsi	Ricard Camarena entrevista Fernando Molina, un cuïner compromés amb la cuina ancestral de Castelló. També aprofita per a visitar dos artesans locals de pa i formatge, així com el centre neuràlgic de la cultura de tasques de la ciutat, La Oficina.

Taula 4. Dades sobre el capítol "Cuïneres i cuïners: Fernando Molina"

4.2. Anàlisi del corpus

Aquesta secció conté una anàlisi quantitativa dels dos fitxers de subtítols (1.870 subtítols) objecte de l'estudi, tot això tenint en compte els paràmetres que s'han exposat al capítol anterior.

4.2.1. Paràmetre 1. Format i posició dels subtítols

Pel que fa a la distribució dels subtítols en pantalla, tal com indiquen les tres normes que emprem en aquesta investigació, tots se situen centrats en la zona inferior de la pantalla.

Els efectes sonors s'analitzen en aquest apartat per qüestions pràctiques. Quant a la posició, format i color d'aquests, tots es troben en posició 9, entre parèntesis i amb la primera lletra en majúscula, seguint les tres normes citades anteriorment. No obstant això, no segueixen cap de les recomanacions del Llibre d'estil de la CVMC que apunta que s'han de posar en color roig o blau i en caixa negra.

Imatge 1. Efecte sonor en posició 9 en Cuïneres i cuïners: Kiko Moya

La norma UNE i els criteris de la CVMC estableixen que tant els diàlegs dels personatges com la informació paralingüística han d'anar posicionats en la part inferior de la pantalla, centrats i amb la primera lletra en majúscula; mentre que segons els paràmetres de TVC la primera lletra ha d'anar en minúscula. Com es pot observar en la

Imatge 2 i en la Imatge 3, la informació paralingüística es presenta entre parèntesi, amb la primera lletra en majúscula, en la part inferior de la pantalla i amb subtítols centrats (posició 2).

Imatge 2. Informació paralingüística a principi de subtítol en “Cuineres i cuiners: Kiko Moya”

Imatge 3. Informació paralingüística enmig d'una intervenció en “Cuineres i cuiners: Fernando Molina”

Imatge 4. Informació paralingüística a final de subtítol en “Cuineres i cuiners: Fernando Molina”

Entre els dos fitxers que s’han usat per a l’anàlisi, trobem 19 casos d’informació contextual. Tots estan situats en posició 2 i en majúscula. Alguns elements

paralingüístics, en total 7, no es troben al principi de la intervenció, com s'observa en la Imatge 4.

Quant al color dels subtítols, aquest paràmetre s'analitzarà junt amb les tècniques d'identificació de personatges.

4.2.2. Paràmetre 2. Velocitat de lectura

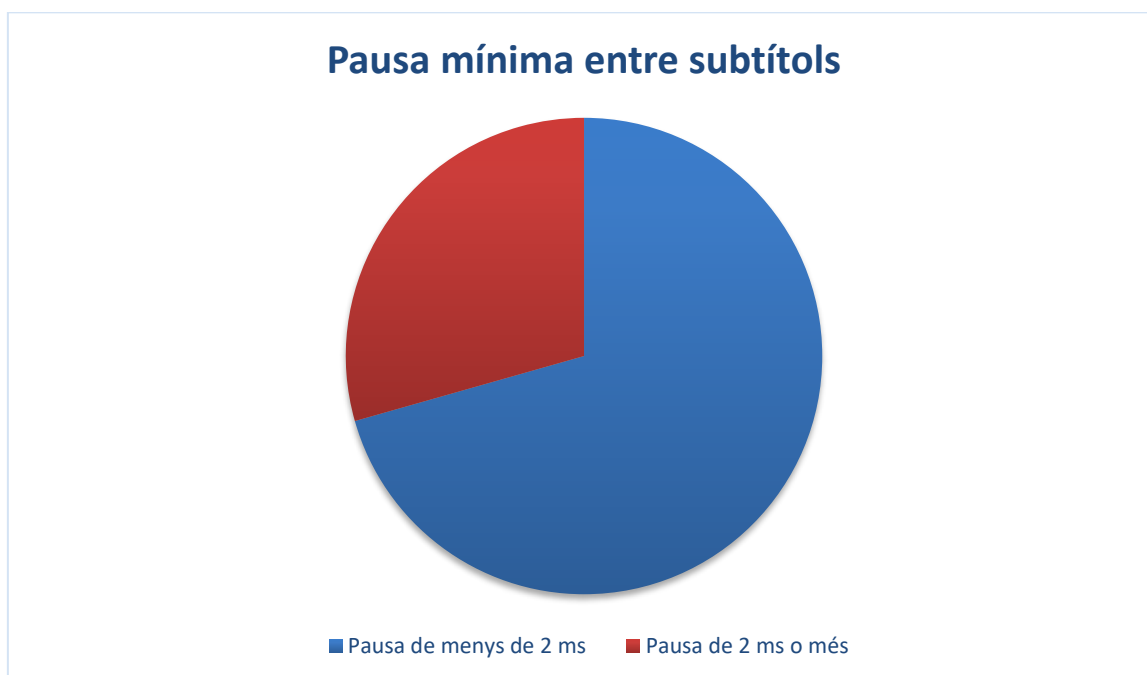
En aquest apartat, extraurem les conclusions referents al paràmetre 2: velocitat de lectura. La velocitat màxima d'exposició del text dels subtítols segons les convencions de TVC és de 15, la norma UNE també argumenta que normalment, el nombre màxim de caràcters per segon ha de ser 15; mentre que segons el *Llibre d'estil* de la CVMC el temps d'exposició del subtítol no hauria de ser inferior als 1,8 segons per línia, la qual cosa es correspon a 9,72 caràcters per segon si tenim en compte que la llargària de les línies segons aquest manual no ha de sobrepassar els 30-35 caràcters. Una vegada exposades les convencions, cal dir que el 41 % dels subtítols compleixen la norma UNE i la de TVC i un 4,06 % compleixen la de la CVMC, és a dir, la seua velocitat és de 9 cps o menys. A continuació es poden observar una taula i una gràfica amb el nombre de subtítols que hi ha per a cada velocitat del total de 1.870 subtítols sotmesos a l'anàlisi.

NOMBRE DE CARÀCTERS PER LÍNIA	NOMBRE DE SUBTÍTOLS AMB AQUESTA VELOCITAT
1 cps	1
3 cps	7
4 cps	4
5 cps	7
6 cps	4
7 cps	13
8 cps	18
9 cps	22
10 cps	59
11 cps	73
12 cps	103
13 cps	133
14 cps	155
15 cps	169
16 cps	189
17 cps	203
18 cps	270
19 cps	323
20 cps	108
21 cps	9
	TOTAL: 1.870 subtítols analitzats

Taula 5. Nombre de subtítols segons els caràcters per línia

També dins del paràmetre de velocitat de subtítol es troba el de pausa entre subtítols. No s'ha trobat informació sobre açò en la norma UNE ni en les convencions de la CVMC. D'altra banda, segons les convencions de TVC la pausa mínima ha de ser de

200 mil·lisegons. D'un total de 1.870 subtítols, trobem una pausa massa curta en 1.320 subtítols.

Gràfica 1. Paràmetre 2. Pausa entre subtítols

4.2.3. Paràmetre 3. Convencions ortotipogràfiques

En relació amb les convencions ortotipogràfiques, s'analitzen tres variables: la cursiva, les cometes i els punts suspensius.

No s'ha trobat cap cas de cursiva en els 1.870 subtítols sotmesos a l'anàlisi. No obstant això, trobem casos de cometes que fan la funció assignada a la cursiva segons la norma UNE 151030 de 2012, que és marcar les incorreccions en la parla. També aquesta norma apunta que s'ha d'usar cursiva per a marcar la veu en *off*, mentre que el *Llibre d'estil* de la CVMC també la recomana, a banda de per a marcar les veus en *off*, per a les cançons i quan en un diàleg cada personatge usa una llengua diferent, en el qual una de les llengües es marca en cursiva.

Quant als casos de l'ús de cometes esmentats en aquest paràgraf, se'n troben 173 entre els dos fitxers. Se'n poden veure alguns exemples a les imatges 5 i 6. En la majoria d'ocasions s'empren per a marcar que es tracta d'un barbarisme, d'un calc o d'un col·loquialisme.

Imatge 5. Barbarisme entre cometes en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"

Imatge 6. Barbarisme entre cometes en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"

Tanmateix, no sempre s'han marcat aquests últims casos, com es pot veure a la Imatge 7.

Imatge 7. Barbarisme sense cometes en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"

Així mateix, les cometes marquen veus en *off*, com es veu en la Imatge 8:

Imatge 8. Cometes per a marcar veu en off en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"

També en alguns casos s'usen per a especificar o introduir conceptes, tal com es pot observar a la Imatge 9, i per a fer una citació literal, com es veu en la Imatge 10.

Imatge 9. Cometes per a citació literal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"

Imatge 10. Cometes per a citació literal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"

També s'han usat cometes en dos ocasions per a marcar el nom d'un restaurant (vegeu Imatge 11), la qual cosa no apareix a cap de les tres normes de què ens servim per a l'anàlisi. D'altra banda, no s'usa cap recurs per a marcar que es parlen dos llengües distintes, la qual cosa hauria d'anar en cursiva si tenim en compte les pautes del *Llibre d'estil* de la CVMC. Un exemple d'aquest cas es pot veure a la Imatge 12.

Imatge 11. Cometes per a marcar el nom d'un restaurant en "Cuineros i cuiners: Kiko Moya"

Imatge 12. . Absència de cursiva per a marcar dos llengües en "Cuineros i cuiners: Kiko Moya"

Quant a l'ús dels punts suspensius, en trobem en 215 subtítols, la majoria d'ells expressen dubte, enunciat inacabat o interromput per l'interlocutor o marquen el final d'una enumeració. Només trobem informació sobre l'ús d'aquesta variable a la norma UNE 153010 (AENOR 2012), la qual apunta que només s'han d'usar d'acord amb les normes gramaticals i no per a dividir frases en diversos subtítols. Tanmateix, trobem un nombre de casos en els fitxers, concretament 4 subtítols, en què sí que s'usen per a dividir subtítols, es poden veure a les imatges següents. En la Imatge 13 i la Imatge 14 s'ha dividit una frase amb punts suspensius, passa el mateix amb el parell d'imatges 15 i 16.

Imatge 13. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"

Imatge 14. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"

Imatge 15. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"

Imatge 16. Ús de punts suspensius per a dividir frases en "Cuineres i cuiners. Kiko Moya"

4.2.4. Paràmetre 5. Identificació de personatges

El següent paràmetre sotmés a l'anàlisi és el d'identificació de personatges. Aquest s'analitza junt amb la variable del color. Segons Rosa Vallverdú, Directora del Departament de Subtitulació a TVC, en les cadenes d'aquesta corporació s'usen els quatre colors bàsics més el blanc. Com a segon recurs, s'usen les etiquetes entre parèntesi i amb majúscula inicial. També es poden usar guionets per a diferenciar les intervencions de dos personatges en blanc. La norma UNE (AENOR 2012) també recomana aquestes pautes. Explica, a més, que al personatge amb més càrrega de diàleg li correspon el color groc. La resta de colors (verd, cian i magenta) s'usen per a identificar els personatges principals i el blanc s'empra per a la resta. Així mateix, aquesta tècnica s'empra per a les lletres de cançons. Si identifiquem els personatges amb etiquetes, van davant del subtítol i inclouen el nom, una abreviatura o alguna dada objectiva del personatge. Pel que fa als guions, van davant de cada intervenció de cada personatge en blanc quan n'apareguen dos al mateix subtítol. Aquestes directrius són les que recomana el *Llibre d'estil* de la CVMC. L'única diferència que aquest llibre afig és que els colors han d'anar en caixa negra i que no fa referència al valor mínim de diferència entre els colors, que segons la norma UNE ha de ser de 255.

Al nostre corpus trobem les tres formes d'identificar els personatges. La més habitual és la de l'ús de colors. Tot i això, només usen groc per a Ricard Camarena, que és el personatge principal, i en un dels fitxers s'usa el verd per a un altre personatge principal. Tanmateix, la diferència entre els colors no és de 255, com es pot veure a les següents imatges.

Imatge 17. Color groc per a personatge principal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"

Imatge 18. Color verd per a segon personatge principal en "Cuineres i cuiners: Fernando Molina"

A la imatge anterior es pot observar el color verd que s'ha usar, mentre que a continuació es pot veure el color verd que s'hauria d'usar en cas de seguir les pautes establertes per la norma UNE 153010.

Imatge 19. Color verd en valor mínim de diferència 255 (recomanat per la norma UNE)

La segona tècnica més usada són els guions. Els trobem tant a la línia de dalt com a la de baix. Es pot comprovar a les imatges 20 i 21.

Imatge 20. Ús del guionet en la primera línia en "Cuineras i cuiners: Fernando Molina"

Imatge 21. Ús del guionet en la segona línia en "Cuineras i cuiners: Fernando Molina"

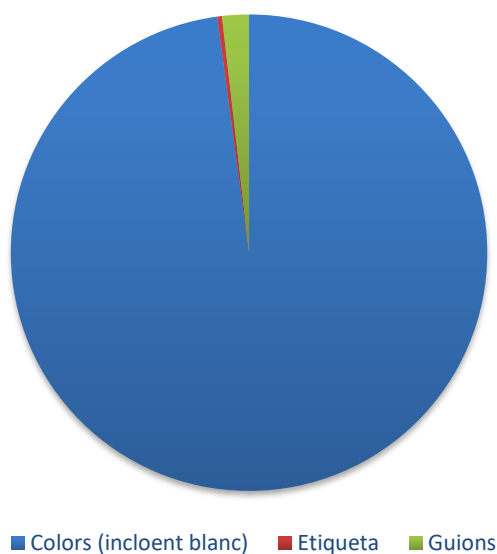
Finalment, la tècnica que menys es repeteix és l'ús d'etiquetes. Es presenten davant del subtítol emès pel personatge a qui descriuen, en majúscules i entre parèntesis, com es pot veure a la Imatge 22.

Imatge 22. Ús d'etiqueta per a identificar personatge en "Cuineras i cuiners: Fernando Molina"

A continuació es presenta una gràfica on es poden veure les tècniques usades en el nostre corpus: ús de colors (1830 subtítols), ús d'etiquetes (6 subtítols) i ús de guions (34 subtítols).

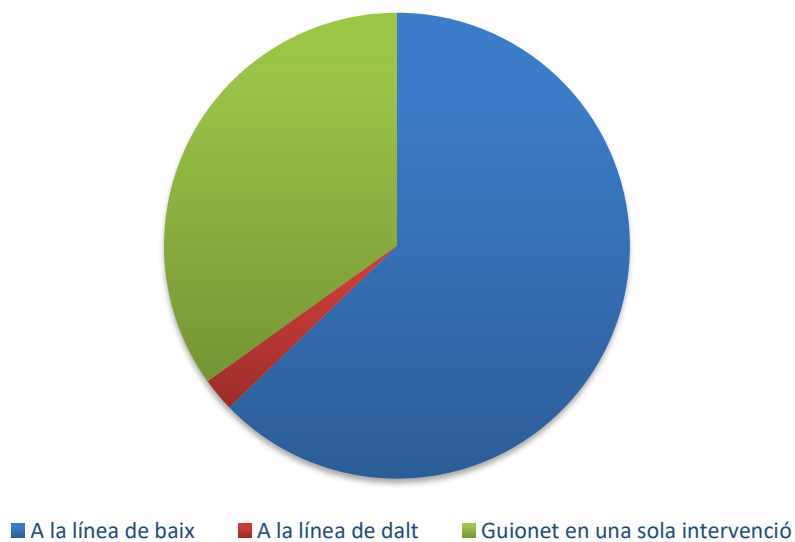
Tècniques d'identificació de personatges

Gràfica 2. Tècniques d'identificació de personatges

En el cas dels guions, els hem trobat tant a la línia de baix com a la de dalt; també els hem vist en subtítols on sols intervenia un personatge. A la gràfica de baix es pot observar quants casos hi ha de cada tipus.

Posició del guionet

Gràfica 3. Posició del guionet

4.2.5. Paràmetre 6. Música i cançons

Finalment, l'últim paràmetre de la nostra anàlisi és la música i les cançons. La norma UNE 153010 fa una distinció entre aquests dos conceptes. Afirmar que la lletra de les cançons s'ha de subtitular si ajuda als espectadors a entendre la trama. Es fa amb un símbol de nota musical o # i en el mateix idioma de l'obra, com ja s'ha explicat. Al nostre corpus no hem trobat cap cas de música argumental (Tamayo 2015) o cançó. D'altra banda, sí que trobem el que Tamayo (2015) anomena música ambiental, és a dir, aquella amb intenció de crear ambient i que no contribueix a l'argument de la història. La norma UNE 153010 (AENOR 2012) explica que se subtitula si és important per a ajudar a l'espectador a entendre la trama i que es fa indicant algun dels aspectes següents:

- El tipus de música.
- La sensació que transmet.
- La identificació de la peça (títol, autor).

Troblem 13 casos de música ambiental al nostre corpus, en 11 dels quals s'indica la sensació que transmet, tal com es pot observar a la Imatge de baix. Aquests 11 casos pertanyen al mateix fitxer.

Imatge 23. Música ambiental en "Cuineres i cuiners: Kiko Moya"

Com es pot observar a la imatge anterior, van en posició 9, entre parèntesis i amb la primera lletra en majúscula, seguint la norma UNE 153010 i les pautes de la CVMC. Segons les directius de TVC no se sol subtitular la música ambiental, però si es fa, s'ha d'indicar la peça o el tipus de música. Aquest és el cas dels dos subtítols restants, que pertanyen al programa *Cuineres i cuiners*. *Fernando Moya*. Ací es pot veure el format d'aquests.

Imatge 24. Música ambiental en "Cuiners i cuiners: Fernando Molina"

5. RESULTATS I CONCLUSIONS

Una vegada realitzada l'anàlisi dels fitxers, detallem a continuació els resultats obtinguts.

Primer, ens centrarem en el **format i la posició** dels subtítols. Respecte a la posició dels subtítols, podem confirmar que s'ajusten a les tres normes emprades en aquesta investigació. Si analitzem la posició, el format i el color dels **efectes sonors**, només s'ajusten a la norma UNE, perquè es troben en posició 2 i no en posició 9 com es fa a TVC i perquè són de color blanc i sense caixa, a diferència del que dicta el *Llibre d'estil* de la CVMC.

A continuació, s'extrauen les conclusions dels resultats sobre la **informació paralingüística** o contextual. Podem dir que els subtítols estan realitzats segons les convencions de la CVMC i les de la norma UNE, ja que aquesta informació es troba entre parèntesis i en majúscula. També en aquest aspecte se segueix les pautes de TVC però no en altres aspectes, atès que en algunes ocasions, com la que s'observa en la Imatge 5, podrien haver-se usat onomatopeies, en aquest cas "uff" o "buff".

Tots els subtítols d'ambdós fitxers compleixen les convencions de les tres normes en el criteri del **nombre de línies**, atès que cap subtítol supera les dos línies de text. També compleixen les convencions del nombre de caràcters per línia, ja que cap subtítol supera els 35 caràcters per línia, que és el valor més baix si comparem les tres normes: TVC (màxim 37), CVMC (entre 30 i 35) i norma UNE (màxim 37).

Pel que fa al **color dels subtítols**, s'usa el color groc per al personatge principal i el blanc per als personatges sense identificació. Tanmateix, no s'usa color blau ni magenta, ni podem assegurar que la diferència entre els colors de dos personatges tinga un valor mínim de 255.

La **velocitat màxima** d'exposició del text segons la norma UNE i els criteris de TVC és de 15 cps, mentre que la que s'estableix en el *Llibre d'estil* de la CVMC és de 9,72 cps. Després d'haver analitzat 1.870 subtítols de dos fitxers diferents, podem afirmar que no s'ajusten a cap dels tres criteris, perquè un 59 % de subtítols no compleixen la norma UNE i les convencions de TVC, i un 96 % no compleixen les convencions de la CVMC (que d'altra banda sembles errònies perquè amb aquesta velocitat els subtítols són il·legibles).

En relació amb la **pausa entre subtítols**, un 70,6 % dels subtítols no respecta la norma que estableix TVC, la qual apunta que les pauses han de ser almenys de 2 mil·lisegons. Ni TVC ni À Punt ofereixen informació respecte a aquesta variable.

A continuació s'extrauen les conclusions sobre les **convencions ortotipogràfiques** i les seues tres variables (cursiva, cometes i punts suspensius). No hem trobat cap cas de cursiva a cap dels dos fitxers, per la qual cosa pensem que l'ús de la cursiva no era

tècnicament possible al programa informàtic que van usar per a l'elaboració de la SPS. Algunes funcions de la cursiva han estat suplides per les cometes, com les incorreccions en la parla i la veu en *off*. Les cometes s'han usat 173 vegades, la majoria de les quals marcaven barbarismes, calcs o col·loquialismes; reproduïen paraules en estil directe o introduïen conceptes. Els punts suspensius s'usen en 215 ocasions, la majoria d'elles al final una enumeració inacabada, per a expressar dubte, inseguretat o per a subtítols interromputs per l'interlocutor. Només en 4 subtítols trobem punts suspensius per a dividir frases, la qual cosa era freqüent fa anys (Karamitroglou, 1998), però hui dia no la recomana la norma UNE. Com que no trobem informació d'aquesta variable a les directrius de TVC ni a les de la CVMC, podem dir que se segueix la norma UNE 153010 en la majoria dels casos, però no en la seua totalitat.

Quant a la **identificació de personatges**, s'han usat les tres estratègies possibles: ús de color (en 1.830 subtítols), ús d'etiquetes (en 6 subtítols) i ús de guions (en 34 subtítols), sent per tant, l'ús del color la norma emprada. Els subtítols no es presenten en caixa negra, per la qual cosa no es segueixen les directrius de la CVMC en aquest aspecte. Les etiquetes es presenten entre parèntesis i en majúscula, per tant, aquest criteri no segueix les pautes de TVC, segons les quals només es posa la primera lletra en majúscula. Pel que fa a la norma UNE 153010, sí que es compleix en la seua majoria si tenim en compte la variable dels punts suspensius. No obstant això, tant la norma UNE 153010 com les directrius de la CVMC argumenten que els guions s'han de col·locar davant de cada intervenció sempre que parlen dos personatges i aquest no ha sigut el cas en cap de les ocasions en què s'han usat guions.

Finalment, també hem trobat casos que corresponen a la variable de l'anàlisi que hem anomenat **música i cançons**. No trobem cap cas de música argumental, però n'hem trobat 13 de música ambiental, tots ells entre parèntesis i en posició 9 amb la primera lletra en majúscula, seguint les tres normes que s'empren per a l'anàlisi. D'aquests casos, 11 especifiquen el tipus de música: (Música relaxant), (Música tranquil·la). Així, es compleixen les pautes de la norma UNE 153010 i les de la CVMC. Altrament, la resta especifica la peça entre cometes, com solen fer a TVC: (Sintonía "Cuiners").

Després d'haver analitzat els paràmetres escollits per a l'estudi, arribem a la conclusió que els subtítols d'À Punt no segueixen cap norma de les esmentades en la seua totalitat, sinó que el seu compliment depèn de cada variable. S'ha de tenir en compte que aquests arxius es van elaborar poc després de la apertura de la cadena i que, segons ens han informat des de la Corporació, la SPS la realitzaven empreses externes. Ara ja compten amb un equip que treballa físicament a les seues instal·lacions, per la qual cosa, és possible que s'hagen unificat els criteris i haja augmentat la qualitat de la SPS.

Per això, pensem que es podrien dur a terme investigacions futures per seguir la línia d'aquest treball i comprovar si la SPS dels productes emesos en 2019 compleix els criteris de la CVMC o no, és a dir, fer un estudi que abaste un període major. També seria interessant ampliar el corpus, treballar amb un corpus d'un altre gènere i més

variat, o amb material on la VO no fora el valencià. Queden aspectes per aprofundir, com un estudi de recepció amb espectadors reals, el tractament de certs problemes de traducció audiovisual, com el multilingüisme, o el registre col·loquial, un dels problemes del valencià oral, i la descripció del procés industrial de la SPS, que podrien constituir, entre d'altres temes, un treball d'investigació de major envergadura.

Filmografia

Bernacer, Óscar i Iván Fernández de Córdoba (directors). 2017-2018. *Cuineres i cuiners: Fernando Molina*. València: Nakamura Films S.L.

Bernacer, Óscar i Iván Fernández de Córdoba (directors). 2017-2018. *Cuineres i cuiners: Kiko Moya*. València: Nakamura Films S.L.

Bibliografia

AENOR. 2012: *Norma UNE 153010: Subtitulado para personas sordas y personas con discapacidad auditiva. Norma Española. UNE 153010*. Madrid, AENOR

À Punt a la Carta Produccions. *Cuineres i cuiners*. “D’Oriola a Morella, de Russafa a Benicarló. Un recorregut amb Ricard Camarena per les millors cuines Valencianes” [En línea. Disponible en <<https://apuntmedia.es/va/a-la-carta/programes/vist-en-tv/cuineres-i-cuiners>> Última consulta: 05/09/19].

Arnáiz, Verónica. (En premsa). «Eyetracking Tests in Spain», en Pablo Romero-Fresco. (ed.): *The Reception of Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing in Europe*. Berlín: Peter Lang.

Brondeel, Herman. 1994. «Teaching Subtitling Routines», *Meta*, 39(1), 26-33.

Chaume, Frederic. 2004. *Cine y traducción*. Madrid: Ediciones Cátedra.

De Higes Andino, Irene i José Luís Martí Ferriol. TI0952 – Traducció audiovisual i accessibilitat (2017/2018). *Les convencions de subtitulació per a persones sordes i amb discapacitat auditiva a TV3*. [En línea. Disponible en <https://aulavirtual.uji.es/pluginfile.php/3988340/mod_resource/content/2/SPS_TV3_2017-2018.pdf> Última consulta: 06/09/19].

De Linde, Zoé i Neil Kay. 1999. *The Semiotics of Subtitling*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Díaz Cintas, Jorge. 2003. *Teoría y práctica de la subtitulación inglés-español*. Barcelona: Ariel

Díaz Cintas, Jorge i Aline Remael. 2007 *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester i Kinderhook: St. Jerome Publishing.

D’Ydewalle, Géry, Johan Van Rensbergen i Joris Pollet (1987): «Reading a message when the same message is available auditorily in another language: The case of

subtitling», en O'Regan, John Kevin i Lévy-Shoen, Ariane (eds.). *Eye movements: From physiology to cognition*. Amsterdam: North-Holand, 313-321.

Ley 51/2003, de 2 de diciembre, de igualdad de oportunidades, no discriminación y accesibilidad universal de las personas con discapacidad

Matamala, Anna i Pilar Orero (eds.). 2010. *Listening to subtitles: subtitles for the deaf and hard of hearing*. Berna, Berlín, Brussel·les Frankfurt del Main, Nova York, Oxford, Viena: Peter Lang

Nakamura Films. Cuineres i cuiners. [En línea. Disponible en <<http://nakamurafilms.com/trabajos/cuineres-i-cuiners/>> Última consulta: 13/09/19].

NEVES, Josélia. 2008a: «Training in subtitling for the d/Deaf and the hard-of-hearing», en Jorge Díaz Cintas (ed.): *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 171-189.

—. 2008b. «10 fallacies about Subtitling for the d/Deaf and the hard of hearing», *The Journal of Specialised Translation*, 10, 128-143. Portugal: Instituto Politécnico de Leira. [En línea. Disponible en <http://www.jostrans.org/issue10/art_neves.php> Última consulta: 22/08/19].

Neves, Josélia. 2009. «Interlingual Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing», en Jorge Díaz Cintas i Gunilla Anderman (eds.): *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. Nova York: Palgrave Macmillan, 151-169.

Orero, Pilar, Ana María Pereira i Francisco Utray. 2007. «Visión histórica de la accesibilidad en los medios en España». *TRANS. Revista de Traductología*, 11. [En línea. Disponible en <http://www.trans.uma.es/pdf/Trans_11/T.31-43OreroPereiraUtray.pdf> Última consulta: 29/07/2019].

Pereira Rodríguez, Ana. 2005. «El subtitulado para sordos: Estado de la cuestión en España». *Quaderns*, 12, 161-172. [En línea. Disponible en <http://sid.usal.es/idocs/F8/ART11324/subtitulado_sordos.pdf> Última consulta: 25/08/2019].

Pereira Rodríguez Ana i Lourdes Lorenzo García. 2005. «Evaluamos la norma UNE 153010». *Puentes*, 6, 21-26. [En línea. Disponible en <http://sid.usal.es/idocs/F8/ART14483/evaluamos_la_noma_une.pdf> Última consulta: 17/08/2019].

Romero-Fresco, Pablo. 2010: «Comprehension and reading patterns of respoken subtitles for the news», en Jorge Díaz Cintas, Anna Matamala i Josélia Neves (eds.): *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam i Nova York: Rodopi, 175-194.

Romero-Fresco, Pablo. 2013. «Accessible filmmaking: Joining the dots between audiovisual translation, accessibility and filmmaking». *The Journal of Specialised Translation*, 20, 201-223. [En línea. Disponible en <https://www.jostrans.org/issue20/art_romero.pdf>. Última consulta: 20/08/2019].

Romero-Fresco, Pablo (ed.). 2015. *The Reception of subtitles for the deaf and hard of hearing in Europe*. Berlín: Peter Lang.

Sponholz, Christine. 2003: *Teaching Audiovisual Translation. Theoretical Aspects, Market Requirements, University Training and Curriculum Development*. (Tesi doctoral). Magúncia: Johannes Gutenberg-Universität Mainz. [En línea. Disponible en <<http://docplayer.net/6872781-Teaching-audiovisual-translation-theoretical-aspects-market-requirements-university-training-and-curriculum-development.html>>. Última consulta: 17/08/2019].

Tamayo, Ana (2015). *Estudio Descriptivo y Experimental de la subtitulación en TV para niños sordos. Una propuesta alternativa*. (Tesi doctoral). Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.

Traxler, Christian. 2000. *The Stanford Achievement Test (9th ed.): National norming and performance standards for deaf and hard of hearing students*. Washington: Gallaudet Research Institute, Gallaudet University.

Vallverdú Vilagínés, Rosa. 2015. Comunicació personal amb Irene de Higes Andino i José Luis Martí Ferriol. (correu electrònic). Abril de 2015

Xambó, Rafael, Rosa Agost, Anna Peña, Nathalie Torres, Josep Palomero, Remei Blasco i Josep Garcia. 2017. *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació*. À Punt Mèdia, Generalitat Valenciana. 1a Edició. [En línea. Disponible en <https://www.cvmc.es/wp-content/uploads/2017/12/Llibre-destil-CVMC_web.pdf>. 03/09/19